

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ – ЗА І ПРОТИ

Цій темі був присвячений Науково-практичний круглий стіл Уповноваженого Президента України з прав дитини та Академії адвокатури України 15 березня 2013 р. У вітальному слові ректор Академії адвокатури **Т. В. Варфоломеєва** зазначила, що вже збігло 10 років відтоді, як ведеться дискусія щодо прийнятності моделі ювенальної юстиції для України, та розповіла про діяльність Ювенальної навчальної юридичної консультації та Центру медіації для дітей та батьків, які діють в Академії, а також про навчальні програми з підвищення кваліфікації адвокатів та юристів у сфері надання правової допомоги неповнолітнім, широку правороз'яснювальну роботу студентів і викладачів у школах та дитячих будинках, інші практичні заходи, які постійно проводить Академія, доки навколо ювенальної юстиції точиться дискусія. До слова, нового рівня актуальності ця тема набрала в контексті реалізації схваленої Указом Президента України від 24 травня 2011 р. Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка, можна сказати, визначила межі рецепції ювенальної юстиції на наших теренах.

Олена Вінгловська:
Запитання: навіщо дитині права, коли у неї є батьки? — дивно чути від студентів

Професор кафедри публічного права, заступник декана юридичного факультету Міжнародного Соломонового Університету **О. І. Вінгловська** у своїй доповіді «Проблеми становлення ювенального права в Україні» назвала існування в суспільстві безпідставно негативного ставлення до ідеї ювенальної юстиції, як елемента спротиву всьому новому, причиною того, що сама ідея дитини як суб'єкта права відторгається, суперечка триває і в ній беруть участь авторитетні групи експертів, і коли вже здається, що дійшли якогось консенсусу, дискусія знову заходить у глухий кут. Здивування, зокрема, викликало у доповідачки запитання: навіщо дитині права, коли у неї є батьки? – почуте від студентів Києво-Могилянської академії (флагмана інтелектуально-освітнього розквічення). Діти – окрема частина суспільства – із об'єкта турботи стають самостійними суб'єктами суспільно-правових відносин, з притаманними правами та обов'язками. Дитина володіє додатковими правами в силу особливого етапу свого розумового розвитку, про що стверджує підписана Україною 7 травня 1999 р. Європейська конвенція про здійснення прав дітей, а отже, запровадження інституту ювенальної юстиції є обов'язком держави України.

Аксана Філіпішина:
Проблеми прав дитини у нас зрозуміли лише як права дитини-правопорушника

Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності **А. А. Філіпішина** зазначила, що в роботі Науково-практичного круглого столу бере участь більша частина робочої групи при Міністерстві юстиції з розробки законодавства щодо ювенальної юстиції. В підсумку довготривалих дискусій їх учасники зрозуміли проблеми прав дитини лише як права дитини-правопорушника, а не права дитини в сім'ї, тому ідея ювенальної юстиції затиснута у вузькі рамки кримінальної ювенальної юстиції. Комітет ООН з прав дитини неодноразово наголошував, що реформи у нас здійснюються дуже повільно, зокрема діти-правопорушники до 14 років і досі поміщаються в закриті заклади, що надалі призводить до рецидивної злочинності. По пальцях можна перерахувати заходи, передбачені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», на період після 2013 р. Це мало б означати сьогодні завершення виконання більшості поставлених завдань. Решта, що залишилися на 2014–2015 роки, в основному спрямовані на робо-

ту з правопорушниками, а не на попередження правопорушень серед неповнолітніх, а це: діти, які скоїли порушення, діти-свідки і діти-жертви. Щодо останніх двох категорій заходів майже не передбачено.

Тим часом статистика свідчить, що 102 тисячі дітей впродовж 5 років було засуджено, отже, можна уявити скільки дітей згаданих вище двох категорій, дотичних до злочинів, потребують не меншої уваги.

Всупереч вимогам ст. 31 п. 1 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства досі у правозастосовній практиці не забезпечено уникнення контакту між свідком, потерпілим та обвинуваченим/підозрюваним, «зелені кімнати» стоять порожні, і дітей там не допитують, хоча на ці кімнати витрачено значні кошти благодійних організацій. Доповідачка також висловила ряд пропозицій стосовно того, що необхідно змінити роль психолога і вивести зі складу осіб, які беруть участь у процесуальних діях щодо дитини, педагога. Треба ліквідувати школи соціальної реабілітації (всього їх нині працює шість), оскільки вони обмежують свободу дитини, яка не досягла віку юридичної відповідальності. Діти в таких школах втрачають соціальні зв'язки, скажімо у Львівській школі «сидять» діти з Києва та Житомирської області.

Олексій Лазаренко:
Будь-який правовий конфлікт за участю дитини має вирішуватися із застосуванням відновних практик

На думку начальника Управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України **О. О. Лазаренка**, який виступив із доповіддю «Організація роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей в умовах реформування», ювенальна юстиція запрацює у нас тоді, коли з'являться ювенальні судді, прокурори, психологи, адвокати... Нині в системі Міністерства внутрішніх справ проводиться послідовна робота із практичного запровадження методів ювенальної юстиції в практиці правозастосування. Зокрема, оприлюднено (розміщено на офіційному сайті

МВС України та надруковано в «Офіційному віснику України») Наказ МВС України від 19 грудня 2012 року № 1176 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей», зареєстрований в Міністерстві юстиції 15 січня 2013 р. Раніше нормативний матеріал з цих питань був доступний лише для службового користування, а ще раніше – мав гриф «таємно».

Громадськість часом однобоко оцінює роботу органів внутрішніх справ з попередження дитячої злочинності, зосереджуючись здебільшого не на кількості злочинів, вчинених дітьми, а на кількості дітей, що вчинили злочин. «Незавантаженість» так званих «зелених кімнат» також не є показником, адже «зелена кімната» – це перш за все методика, а вже потім спеціально облаштоване місце. Показово, що в Одеському приймальнику-розподільнику (хоч як парадоксально – у місці несвободи) до Міжнародного дня захисту дітей відкриють ще одну таку кімнату.

Зараз на обліку стоїть всього 16 дітей, яких не вдалося розшукати, з близько 8000 заяв про зникнення. Невдовзі з'являться «шкільні міліціонери» для запобігання дитячій злочинності та запрацює трирівнева модель профілактики: 1) загальна профілактична робота – з усіма дітьми, 2) з проблемними дітьми, 3) з тими, що вже вчинили правопорушення.

Будь-який конфлікт за участю дитини, на думку доповідача, має розбиратися із застосуванням відновних практик, і вісімнадцяти центрів відновного правосуддя на всю Україну вкрай недостатньо для того, щоб це забезпечити. Для цієї роботи потрібні високопрофесійні психологи, здатні виступати в суді, та сертифіковані методики роботи з дітьми.

Керівник відділу забезпечення прав дитини Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини **І. В. Савчук** висловила ідею об'єднання практиків та науковців для формування таких методик і запропонувала визначити майданчиком такого об'єднання Академію адвокатури України – навчальний заклад, що вже має напрацювання в галузі науки і практики правової допомоги дітям. Не менш важливою є й роз'яснювальна робота, зокрема щодо такого явища, як ювенальна юстиція – до людей необхідно донести її істинне значення. Будь-які нормативні акти і практичні кроки не стануть ефективними, якщо ми не будемо певні, що люди на місцях (соціальні працівники, співробітники виправних закладів) свідомі того, що вони роблять, і забезпечені відповідними методиками.

Віце-президент благодійної організації «Український Центр Порозуміння». **В. Д. Каневська** поділилася з присутніми сумною статистикою існуючого кримінального фону в суспільстві, що вже впродовж десятиліття вагається, чи приймати ювенальну юстицію: близько 7000 (51 %) зло-

чинів, скоєних неповнолітніми, – тяжкі і особливо тяжкі, найбільше підлітків зазнають насильства від своїх ровесників – 70 %, батьків – 50 %, учителів – 40 %. Україна посідає 3-тє місце у Східній Європі за кількістю «тюремного населення» і 5-тє місце в Європі за рівнем насильства серед молоді – 6 смертей на кожні 100 000 населення. Через брак довіри до міліції і судової системи лише близько 20 відсотків потерпілих від насильства заявляють про правопорушення.

Сподіватися на те, що злочинність можна подолати каральними органами і заходами, не дозволяють собі навіть у значно більш благополучних суспільствах. Реально змінити ситуацію можливо лише через примирні процедури, і те, що за розв'язання проблем медіації, якими раніше опікувалися здебільшого громадські організації, зараз взялася Академія адвокатури, вселяє надію на досягнення нового рівня розвитку цього інституту як у теоретичних розробках, так і на практиці.

Певна база вже напрацьована. Відновні практики з 2005 р. до 2012 р. були апробовані у 15 громадах України, але варто визнати, що лишилося з них небагато і «Центр порозуміння» також оголосив про своє закриття. Основні перешкоди, які не всім вдалося подолати, – відсутність у суспільстві звичаю порозуміння, довіри до процедур примирення і медіаторів, брак фінансування.

Цю думку підтримала і керівник служби медіації «Прийди і виріши» парафії Святителя Спиридона Триміфунтського **Ю. М. Кравченко** у доповіді «Церква і ювенальна юстиція – пошуки співпраці», виділивши як основне завдання роботи з неповнолітніми – забезпечення дітей від потрапляння до механізмів системи правосуддя і покарання. Непоодинокими є випадки, коли добрі наміри виправити ситуацію наражаються на байдужість чи й мовчазний спротив: відібрали добровольців, пройшли навчання з тренерами, провели кампанію з інформування людей, а справа не рухається. Тим часом судді і прокурори, які скаржаться на перевантаженість і виправдовують нею огріхи в своїй роботі, не поспішають радити людям, щоб зверталися до служб медіації. Хоча загальновідомо, що де б ці служби не проходили апробування – кругом отримували тільки схвальні відгуки.

Директор компанії з вирішення конфліктів «Білий Голуб», член ради Коаліції розвитку медіації в Україні **Т. М. Худякова** в доповіді «Сімейна медіація. Профілактика правопорушень» зупинилася на складних завданнях медіації за участі дитини, зокрема найскладнішому – зберегти нейтральність (яка є незаперечною умовою і принципом медіації) і не стати «адвокатом» дитини, – та окреслила умови, за яких конфліктна ситуація в сім'ї не є медіабельною: якщо є насилля над дитиною, психічні розлади, доведена брехня.

В роботі круглого столу також виступили з

доповідями настоятель храму Святителя Спиридона Триміфунтського УПЦ **Протоієрей Микола Данилевич**, начальник служби у справах дітей Київської міської державної адміністрації **М. М. Кулеба**, кандидат мистецтвознавства, журналіст **О. Є. Тимошук**, інші відомі експерти з різних аспектів ювенальної юстиції (див. с. 2 обкладинки журналу).

Загалом можна зробити висновок про спільне розуміння учасниками самого інституту ювенальної юстиції як системи допомоги дітям, які вчинили правопорушення чи стали його жертвою, а не окремої системи правосуддя для дітей і сімей, як це розуміють в західних країнах.

В нашій інтерпретації цей інститут не містить у собі нічого негативного, його було скомпрометовано надмірним лібералізмом у країнах Західної Європи, внаслідок чого між батьками і дітьми з'явився й почав розростатися посередник. Цей посередник узурпував право розуміти і захищати дитину – суб'єкта права, який ще не може усвідомлювати і захищати свої права, – що врешті ставить під сумнів існування повноцінної сім'ї. Більше того – ставить у залежність права батьків від волі, а певніше – сваволі бюрократичного апарату, зацікавленого у збільшенні фінансування, а отже, у зростанні власної активності. Історія західної ювенальної юстиції засвідчила, що дітей можуть забирати із сім'ї як через непрофесіоналізм, так і з корисливими намірами, а цього в нашій країні значно більше, ніж там.

Тим часом у нашій правовій системі існують елементи ювенальної юстиції у вигляді покарань для батьків за неналежне виконання ними своїх обов'язків та помірної кари для малолітніх правопорушників, особливого порядку проведення процесуальних дій щодо них і т. ін. Консолідує ці елементи Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, метою якої є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом. Серед основних заходів, передбачених Концепцією, – запровадження спеціалізації суддів з розгляду судових справ щодо неповнолітніх, а одним із шляхів її реалізації, принаймні до 2016 р., визначено підготовку пропозицій щодо створення єдиної системи взаємодії та адміністрування діяльності органів, що працюють з дітьми.

Якщо все накреслене в Концепції стане реальністю, пережити про повторення в Україні помилок західної ювенальної юстиції не варто. Важливо лише не допустити втручання у внутрішні справи сім'ї, крім випадків вчинення правопорушень.

*Леонід Лазебний,
головний редактор*